

Tuottaako työsuhdeturva tiedettä?

Matti Virén

TIETEESÄ
TAPAHTUU
28

Suomen akateemisten tutkijoiden yhdistyksen puheenjohtaja Jussi Vauhkonen sekä Suomen Lakimiesliiton asiamies Esa Eriksson ja Suomen Valtiotieteilijöiden liiton lakimies Petri Toiviainen arvostelivat lehden viime numerossa (*Tieteessä tapahtuu* 6/07) kirjoitustani tutkijakoulujen rekrytointin pelisäännöistä. Molempien kirjoitusten punaisena lankana oli se, että nimitykset tutkijakouluihin pitää tehdä rekrytointin yhteydessä neljäksi vuodeksi sen sijaan, että valinnat ja nimitykset tehtäisiin vuosittain riippuen tutkijakoulutettavien menestyksestä.

Vauhkonen perusteluna on se, että "eräs luovan työn edellytyksistä on turvattu toimentulo – vapaus työn menettämisen uhkasta". Erikssonin ja Toiviaisen perusteluna on se, että tutkijakoululle on yleensä myönnetty toimintarahaa nelivuotiseen koulutukseen. Heidän mielestään kyse on siis määräaikaisesta työkokonaisuudesta, väitöskirjan laatimisesta, joten määräaikaisen työ- ja virkasuhteen käyttö on sinänsä lainmukaista. Heidän mukaansa palvelusuhdetta ei kuitenkaan voi pilkkoa työn kestoa lyhyempiin osiin. Koska valtaosa tutkijakouluista kuitenkin näin tekee, asia lienee syytä selvittää.

Sekä "oikeita työläisiä" että tutkijakoululaisia koskee työsopimuslaki, jonka 3. luvun 1§:n

mukaan: "Työntekijän on tehtävä työnsä huolellisesti noudattaen niitä määräyksiä, joita työnantaja antaa toimivaltansa mukaisesti työn suorittamisesta. Työntekijän on toiminnassaan vältettävä kaikkea, mikä on ristiriidassa hänen asemassaan olevalta työntekijältä kohtuuden mukaan vaadittavan menettelyn kanssa." Myös tutkijakoululaisten on siten raportoitava tutkimustyönsä edistymisestä esimiehelleen, jos mielivät jatkaa palvelussuhdettaan. Tuskinpa lakimiehet puolustaisivat ojankaivajaa, joka ilmoittaisi, ettei suostu kertomaan ennen kuin nelivuotiskauden päätyessä, minne ja millaista ojaa on kaivanut – jos on kaivanut.

Tutkijakoululaisille maksetaan palkkaa, mutta mistä? Vastaus on: täysipäiväisestä opiskelusta. Kyse ei ole aivan samasta asiasta kuin missä tahansa muussa palvelussuhteessa tai työssä. Täysipäiväisestä opiskelusta maksetaan joillekin henkilöille, muttei suinkaan kaikille. Valtaosa jatko-opiskelijoista rahoittaa jatko-opintonsa itse – mahdollisesti stipendirahoituksella tai jopa tyystin ilman sitä. Täysipäiväisiä opiskelijoita on muuallakin, mutta vain tutkijakoululaisille maksetaan palkkaa. "Oikeille työläisille" maksetaan aina; ei niin, että joillekin maksetaan ja joillekin toisille taas ei.

Erikssonin ja Toiviaisen mukaan työtehtävä on väitöskirjan tekeminen. Määritelmä on

hieman hämmentävä. Väitöskirja on vain osa tutkintoon vaadittavista suorituksista. Tosin tieteenaloittain käytäntö vaihtelee niin, että esimerkiksi Vauhkosen alalla (poliittisessa historiassa) mitään varsinaista tohtoriopetusta ei ole. Omalla tieteenalallani (kansantaloustieteessä) kaikille pakolliset (valtakunnallisen jatkokoulutusohjelman) kurssit kestävät runsaan vuoden, vasta sen jälkeen pääsee käsiksi tutkimuksen tekemiseen.

Olennaista järjestelmässä on se, että opinto-suorituksia ei niin vain tehdä. Tohtoriopinnojen kestolle voidaan asettaa tavoitteita, mutta ne ovat vain tavoitteita tai ohjeita. Jos opiskelija ei esimerkiksi kansantaloustieteessä suoriudu pakollisista opinnoista, jatko-opinnot päättyvät siihen. Ulkomailla kohtelu on vielä tyllympää, tohtorin tutkinnon tasokursseja voi yrittää suorittaa yleensä enintään kahdesti.

Juristien on ilmeisen vaikea ymmärtää sitä, että opinnot ja työ ovat kaksi eri asiaa. Opinnot ovat vapaaehtoisia ja niistä hyötyy lähinnä opiskelija itse. Toiseksi opintomenestys ei riipu vain omasta työmäärästä (ja tietenkin ohjauksesta ja opetuksesta), vaan myös lahjakkuudesta. Kaikki eivät kykene suorittamaan tohtoriopinnoja, vaikka "kävisivät säännöllisesti työpaikalla". Huomattava osa ei kykene selviytymään pakollisista kursseista, eikä osa kurssit suorittaneistakaan saa aikaiseksi tieteellisiä tutkielmia. Siksi voi kysyä, mitä tehdään neljäksi vuodeksi annettulla tutkijankoulutuspaikalla, jos opiskelija ei selviydy ensimmäisen vuoden jälkeisistä kuulusteluista. Pitäisikö paikka edelleenkin säilyttää opinnoissaan epäonnistuneella vai annetaanko se jollekin lupaavammalle kandidaatille? Yliopistoissa on yleensä ollut tapana palkita laatukilpailun voittaneita, siksi tutkijakouluissa ja tohtoriohjelmissä on päädytty siihen, että paikat annetaan parhaille, ei heikoimmille.

Juristien mielestä tutkijakoulutettavan edellytykset pitää selvittää rekrytointivaiheessa, tai ehkä mahdollisesti palvelussuhteen alkuun sovittuna koeaikana. Ulkopuolisen on helppo tulla sanomaan, että selvittääkää kyvyt rekrytoitaessa tai parin ensimmäisen koekuukauden aikana. Suomessahan ei ole edes pääsykokeita tohtorikoulutukseen pääsemiseksi! Hyvin usein riittää, kun kävelee sisään vähintään *cum lauden* arvoinen pro gradu -työ kainalossaan. Jos tutkijakoulussa väitöskirjan tekeminen alkaa vaikka puolentoista vuoden päästä, miten kyvyt voi selvittää vuotta aiemmin? Juristien esiin heittävä ajatus siitä, että virkasuhteet voisi myöhemmin irtisanoa, jos työntekijä syöllistyy vakaviin

rikkomuksiin ja laiminlyönteihin, kuulostaa ehkä järkevältä, mutta tarkemmin ajateltuna se ei ole sitä. Kellä tutkijakoulun johtajalla on aikaa ja rahaa ruveta käräjoimään epäonnistuneiden tutkijakoulutettavien kanssa varsinkin kun tietää, mitä ammattiyhdistysjuristit tarkoittavat vakavilla rikkomuksilla ja laiminlyönneillä. Otetaan yksi esimerkki. Lokakuun alussa työtuomioistuimien hylkäsi kanteen tapauksessa, jossa ammatillitointi oli riitauttanut työntekijän irtisanomisen ja vaati kahden vuoden palkkaa korvaukseksi laittomasta irtisanomisesta. Työntekijä oli toistuvasti ollut päihtyneenä työpaikalla ja useita kertoja poissa töistä viikon jaksoja sekä jättänyt työnantajan määräämän päihdehoidon kesken. Jos esimerkiksi kuvaillun tapainen alkoholismi ei ole ay-juristien mielestä irtisanomisperuste, niin miten vakava rikkeen pitää olla? Kyvyttömyys tehdä väitöskirja ei sitä varmasti ole.

Tutkijakoulut ovat suomalainen ihmekeksintö, joilla tohtoreita kuvitellaan voitavan tuottaa lähes ilmaiseksi. Sen sijaan, että opetusministeriö olisi pyrkinyt kehittämään yliopistolaitoksen, jossa olisi kansainväliset mitat täyttävät isot ainelaitokset ja runsaasti jatko-opetusta, ministeriö on vain luonut opiskelijapalkan osalle tohtoriopiskelijoista. Järjestelmä on näennäisen tehokas, kun sen avulla voi rajatta kannibaloida ainelaitosten tohtoriohjelmiä eikä tarvitse välittää väitöskirjojen laadusta. Vielä halvemmaksi olisi tietysti tullut teettää väitöskirjat (pelkästään) eläkeläisillä ja poliitikoilla, joilla on runsaasti aikaa kirjojen kirjoitteluun. Opiskelijapalkan sijaan olisi ollut parempi perustaa valtion jatkokoulutusstipendijärjestelmä, joka olisi tuonut kaikki jatkokoulutettavat lähemmäs samaa viivaa ja samalla jättänyt tohtoriopinnot tiedeihmisten hoidettaviksi.

On tietysti selvää, että juristit haluavat tunkeutua joka paikkaan, myös tieteelliseen arviointi- ja valintamenettelyyn. Mikä sopii heille paremmin kuin se, että kompetenssikysymyksiä ja valintoja ruvetaan käsittelemään oikeusistuimissa? Mutta ehkä arveluttavinta on, jos yliopisto itse ei pidä kiinni laadunvarmistusjärjestelmästä, vaan on valmis lipsumaan siitä vähäisenkin paineen alla. Yliopistoja ylläpidetään verovaroin. Siksi on sietämätöntä, että tieteellisesti ala-arvoisia projekteja rahoitetaan ja piilotellaan, ja vain siksi, että jotkut eivät halua sopeutua tiedemaailman pelisääntöihin ja kovin harvat haluavat kantaa vastuutaan.

Kirjoittaja on taloustieteen professori Turun yliopistossa